

NEUVOSTOLIITTO JA PUOLUEETTOMUUS LÄNSI-EUROOPASSA

Harto Hakovirta

ABSTRACT

The Soviet Union and Neutrality in Western Europe

The article contains an analysis of the Soviet policies in regard to different actual and potential forms of neutrality in postwar Western Europe. For analytical purposes, neutrality is defined in an unconventionally broad manner as a general alternative to alliance and alliance policies. The analysis, carried out on the basis of major historical events and trends, leads to the following conclusions: (a) the Soviet posture vis á vis Western European neutral states and their policies has developed from a certain reservedness and, mostly unsuccessful, influence attempts towards a more realistic and acquiescent line seeking to find a balance between operative aims and factual leverage, (b) the Soviet behavior in regard to neutralization in Western Europe has developed from basically unrealistic grand designs to a more realistic gradualist line, (c) the Soviet posture in regard to potential neutral blocs and new scattered neutral tendencies in this region has been characterized mainly by avoidance of stands and active undertakings. The most promising way to make the Soviet policies concerned understandable seems to be to combine the conceptions of the Soviet Union as a rational bloc actor and as a world power interested primarily in stability and the prevention of war. The currently popular hypothesis that the Soviet Union acts on a design for incrementally neutralizing the whole of Western Europe is found rather meaningless. Even if there is such a design in reserve or in an experimental stage, its degree of crystallization and internal integration is bound to be quite low.

---

1. Johdanto

Tämä artikkeli sisältää analyysin Neuvostoliiton politiikasta suhteessa Länsi-Euroopan puolueettomuusilmiöihin ja -tendensseihin. Aihetta voitaisiin lähestyä monin eri tavoin. Lähtien ensisijaisesti kohteen vaatimuksista olen valinnut lähestymistavan, joka korostaa miltei yksinomaisesti historian päätapahtumien ja -trendien merkitystä tiedon lähteenä.

»Puolueettomuus» käsitetään tässä, toisin kuin normaalissa puheessa, liittoutuneisuuden ja liittopolitiikan yleiseksi vaihtoehdoksi, jolla on monia muitakin ilmenemismuotoja kuin tiettyjen valtioiden kansainvälinen asema ja ulkopolitiikka.¹ Voidaan kuvitella ulottuvuus, jonka toisessa päässä on absoluuttinen liittoutuneisuus ja toisessa absoluuttinen puolueettomuus. Raja osittaisen tai kvalifioitun liittoutuneisuuden ja puolueettomuuden välillä on tällä ulottuvuudella luonnollisesti liukuva². Tästä joustavasta näkökulmasta katsoen on mielekästä kysyä, missä määrin ja missä suhteissa esim. Länsi-Euroopan tapai-

nen kansainvälinen ala-alue on liikkeessä kohti absoluuttista puolueettomuutta tai siitä pois päin. Koska liittoutuneisuus ja puolueettomuus tältä kannalta ovat vain yhden asian kaksi puolta, samaa keskustelua voitaisiin tietysti yhtä hyvin käydä liittoutuneisuuden käsitteen avulla. Tavanomaisempi näkemys puolueettomuudesta ei sovellu käsillä olevan analyysin tarkoituksiin, koska se kaivattaisi liikaa perspektiiviä ja kohdistaisi helposti huomion pelkästään Neuvostoliiton ja eräiden pienten maiden bilateraalisuhteisiin ja neuvostoliittolaisiin käsityksiin puolueettomien valtioiden oikeuksista ja velvoitteista. Tässä artikkelissa näitä sinänsä tärkeitä aspekteja verrataan Neuvostoliiton Euroopan-politiikan eräisiin muihinkin aspekteihin.

Analyysia varten on syytä erottaa »politiikka suunnitelmina» »politiikasta toimeenpantuna». Jälkimmäinen on tietenkin kaiken politiikan tutkimuksen perimmäinen kiinnostuksen kohde, mutta koska välitön havainto ulottuu siihen vain harvoin, politiikan tutkija, varsinkin behavioralisti, taipuu keskittämään huomionsa jälkimmäiseen. Seuraavassa tarkastellaan Neuvostoliiton näkyvää politiikkaa suhteessa puolueettomuuden eri muotoihin Länsi-Euroopassa näiden muotojen keskinäisten yhteyksien paljastamiseksi ja sen arvioimiseksi, missä mitassa ja missä suhteissa on perusteltua puhua yleisestä Neuvostoliiton »designista» Länsi-Euroopan neutralisoinniseksi. Tyypillinen viimeaikainen Neuvostoliiton Länsi-Euroopan-politiikkaa koskeva länsimainen tutkimus taipuu oletamaan, tai päättelemään, että tuota politiikkaa nimenomaan ohjaa jokin suursuunnitelma, design.³

»Design»-käsite, jota tässä haluan käyttää, ei kuulu politiikan tutkimuksen vakiintuneeseen välineistöön. Omasta puolestani ajattelen, että tietty ulkopoliittikka, tai sen osa, on jonkin designin mukainen siinä mitassa, kuin se on kristallisoitunut ja integroitunut päätöksentekijöiden mielissä, ja siinä määrin, kuin he pitävät sitä toteuttamiskelpoisena. Täydelliseen designiin täysin perustuva politiikka muistuttaa täysin systematisoitua ja tietoista suunnitelmaa, johon sisältyy selvä kuva päämääristä, täydellisesti koordinoitu strategia päämäärien saavuttamiseksi ja täysin koordinoitu sarja taktiikoita strategioiden toteuttamiseen tilanteittain. Todellisuudessa valtiolla tuskin koskaan voi olla näin suljettua designia poliittisen toimintansa takana. Sen sijaan sillä on osittain tiedostamattomia ja epätydyttävästi koordinoituja osittain vasta tilanteiden mukaan kehkeytyviä designeja.

Ulkopoliittisen designin integraatio merkitsee, että sen osat ovat keskenään riippuvaisia tai riippuvat yhteisistä tekijöistä. Riippuvuus ilmenee designin operatiivisten osien yhteisvaihteluina. Osat voivat kuitenkin olla myös sarjamaisessa koordinaatiossa toimien jossain järjestyksessä toistensa korvaajina, jolloin niistä saatetaan tehdä havaintoja hankkeiden sarjojen perusteella. Mikään design ei ole toteuttamiskelpoinen, ellei se ole johonkin minimiin asti kristallisoitunut ja integroitunut. Mitä toteuttamiskelpoisemmaksi tietty hanke tai tietyt hankkeet tulevat ympäristön mahdollisuuksien ja rajoitteiden puitteissa, sen todennäköisemmin politiikantekijät luovat integroidun designin niiden toteuttamiseksi. Toteuttamiskelpoisuus puolestaan edellyttää vähintään sen,

että politiikan kohde ympäristössä on jotenkin selkiintynyt ja kypsä operaatioille ja ettei operaatioiden tiellä ole ylikäymättömiä esteitä, kuten vastatoimia, liian vaarallisten sivuvaikutusten mahdollisuutta tai resurssien rajoitteita.

Suuri osa viimeaikaisesta Neuvostoliiton Länsi-Euroopan-politiikkaa koskevasta tutkimuksesta lähtee siitä havainnosta, että Neuvostoliiton sotilaallinen voima Euroopassa on kasvanut nopeammin kuin maan puolustustarpeet edellyttäisivät ja että tämä trendi 1970-luvun détentehen liittyessään johti kasvavaan antautumismielialaan Länsi-Euroopassa. Tältä pohjalta oletetaan, että Neuvostoliitolla on sekä motivaatio että kasvavat edellytykset Länsi-Euroopan neutralisoimiseen, joko päämääränä sinänsä tai askeleena laajempien designien toteuttamiseen. Tämänäköisyyden yleisten olettamusten ja havaintojen ohella käytetään tavallisesti todistusaineistona valikoituja neuvostoliittolaisia lausuntoja ja analyyseja.⁴ Käsilläolevassa analyysissä on omaksuttu toisenlainen lähestymistapa. Pyritään analysoimaan Neuvostoliiton asiaankuuluvan politiikan historialliset pääpiirteet systemaattisesti sivuuttamatta sellaista aineistoa, joka puhuu design-hypoteesia vastaan. Historiallisiin päätapahtumiin keskittyvä analyysi ei tietenkään voi paljastaa asian kaikkia vivahteita, mutta sen antama karkea tieto on sinänsä usein verraten varmaa.

Neuvostoliiton politiikka suhteessa puolueettomuuteen Länsi-Euroopassa näyttäisi ilmenneen ainakin neljällä tasolla: politiikkana suhteessa puolueettomiin valtioihin, politiikkana puolueettomiin liittoihin, politiikkana neutralisointiin ja pyrkimyksenä edistää hajanaisia puolueettomuustendenssejä. Tämä ei ehkä ole ainoa mahdollinen jaottelu, mutta se luultavasti kattaa riittävän hyvin asiaankuuluvat toimintatasot ja tapaukset.

2. Puolueettomat valtiot

Tässä kappaleessa tarkastelemme Neuvostoliiton politiikkaa puolueettomuuteen sen valossa, millaiset suhteet Neuvostoliitolla on Sveitsiin, Ruotsiin, Itävaltaan ja Suomeen. Joustavilla kriteereillä voitaisiin tarkasteluun ottaa vielä muitakin maita, mutta nämä neljä ovat epäilemättä tärkeimmät tässä yhteydessä⁵.

Neuvostoliitto näyttää hyväksyneen Sveitsin puolueettomuuden Euroopan politiikan annettuna elämän tosiasiana. Neuvostoliittolaisissa puolueettomuus-analyyseissa Sveitsin tapaus esiintyy usein alkuperäisenä mallitapauksena. Tätä mallia Neuvostoliitto sovelsi Itävaltaan vuonna 1955. Toisaalta Neuvostoliitto ei ole aina hyväksynyt Sveitsin ulkopoliittikkaa varauksetta. Maiden välisiä suhteita on leimannut psykologinen etäisyys, verraten heikosti kehittynyt poliittinen, taloudellinen ja kulturellinen vuorovaikutus, usein toistuneet diplomaattisen jännityksen kaudet ja vain verkkainen kehitys aktiivisempaan ja yhteistyöhakuisempaan kanssakäymiseen. Neuvostoliitolla on ollut niukasti keinoja, luultavasti sen tähden myös vähän operatiivisia suunnitelmia, Sveitsin vetämiseksi lähemmäs sosialististen maiden leiriä. Sensijaan se oli — ei täysin

aiheetta — 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa huolestunut Lännen suunnitelmista houkutella Sveitsi NATOon. 1960-luvulla ja 1970-luvun alussa Neuvostoliitto toistuvasti varoitteli Sveitsiä EEC:stä julkisen sanansa välityksellä. Ajoittain sen tiedotusvälineet ovat kritisoineet mm. Sveitsin varustautumista ja Sveitsin asemaa kansainvälisessä asekaupassa. Mitään tehokasta vaikutusta sillä ei Sveitsiin kuitenkaan ole. Sveitsin hallitus ja poliittinen yleisö on taipunut torjumaan tai jättämään vaille huomiota Neuvostoliiton kritiikin.⁶

Ensimmäisinä sodanjälkeisinä vuosina Neuvostoliitto saattoi rakennella jottain vallankumouksen varaan Itävallassa, mutta kun nuo näköalat eivät toteutuneet, se keskittyi käyttämään avointa Itävallan kysymystä välineenä pyrkimyksissään laajaan ratkaisuun Keski-Euroopassa. Kun SLT oli muodollisesti integroitu länsiliittoon, Neuvostoliitto päätti sitoa Itävallan Sveitsin malliin, mikä ei ollut vaikeaa ottaen huomioon miehitetyn Itävallan hallituksen pyrkimykset ja Itävallan väestön taipumukset puolueettomuuslinjalle. Vakiinnutukseen oikeutuksensa tarkkailla ja tulkita Itävallan puolueettomuutta Neuvostoliitto on voinut viitata vuoden 1955 Moskovan muistioon ja asemaansa yhtenä Itävallan valtiosopimuksen allekirjoittajana. Itävalta kuitenkin omaksumi verraten taipumattoman pikemmin kuin mukautuvan asenteen Neuvostoliiton alussa varsin lukuisiin vaikutusyrityksiin ja varasi puolueettomuutensa tulkinnan kokonaan itselleen. Neuvostoliiton näkemykset Itävalta hyväksyi vain ulkoisina reaalipolitiikan tekijöinä, joilla oli merkityksensä maan puolueettomuuden uskottavuudelle. Kun Itävallan asema muodostui elimelliseksi osaksi suurvaltojen tarkkaan vartioimaa Keski-Euroopan voimatasapainoa, Neuvostoliiton on ollut vaikea löytää tehokkaita keinoja Itävallan pakottamiseen tai suostuttelemiseen sellaiseen ulkopolitiikan muutokseen, joka siirtäisi sen lähemmäs sosialistisia maita ja loitommalle länsiliitosta. Toisaalta vastaava riski, että länsiliitto kykenisi vetämään Itävallan omaan piiriinsä on Neuvostoliiton kannalta ollut samasta syystä melko vähäinen. Epäonnistuttuaan yrityksissään ohjata Itävallan puolueettomuuspolitiikan peruslinjaa 1950-luvun jälkipuolella Neuvostoliitto keskittyi ehkäisemään sen lähentymistä EEC:hen, minkä se epäili vetävän Itävallan lähemmäs länttä ja sisältävän *Anschlussin* uusiutumisen riskin. Tästä huolimatta Itävalta seurasi omaa linjaansa taipumatta Neuvostoliiton vaatimuksiin ja varoituksiin, joskin osoitti sille vähäistä verbaalista responsiivisuutta.⁷

Neuvostoliiton sodanjälkeiset suhteet Ruotsiin kehittyvät 1940-luvun lopun kaudesta, jota leimaa Ruotsin politiikan läntisten tendenssien arvostelu, ensin 1950-luvulla kauteen, jolle ovat ominaisia suoraan puolueettomuuteen liittyvät diplomaattiset kriisit, sitten 1960-luvulla vähentyvään jännitykseen ja lisääntyvään diplomaattiseen vuorovaikutukseen, ja edelleen kohti suhteellisen ongelmattomia, vain joidenkin jännityksen jäänteiden ja yhä verraten niukkojen funktionaalisten siteiden leimaamia suhteita. Vaikka Neuvostoliitto on usein varoitellut Ruotsia poliittisista kallistumisista länteenpäin, käytettävissäoleva aineisto kokonaisuutena tukee käsitystä, että se pohjimmiltaan

arvostaa Ruotsin puolueettomuutta ja taipuu näkemään sen voittopuolisesti suotuisana stabilisoivana tekijänä Pohjolassa, läntisen vaikutuksen rajoittajana siellä ja tietynlaisena maan luoteisrajan suojavyöhykkeenä. Kykenemättä muuttamaan Ruotsin itsenäistä ulkopoliittikkaa ja epäluuloisena lännen vastavia aikeita kohtaan Neuvostoliitto on suuntautunut ilmaisemaan tukea Ruotsin puolueettomalle asemalle, joskaan maiden väliset diplomaattisen jännityksen kaudet eivät ole aina päästäneet tätä suuntausta selvästi esiin. Ehkä Sveitsiäkin päättävämmiin Ruotsi, jonka puolueettomuutta kansainvälinen oikeus ei suoranaisesti sido, on pidättänyt itselleen oikeuden tulkita politiikkansa normeja omaehtoisesti. Tosin se on joutunut ottamaan neuvostoliittolais-suomalaisten suhteiden kulloisenkin tilan ja tendenssit lukuun turvallisuuspolitiikkansa olennaisena näkökohtana.⁸

Suhteissaan Suomeen Neuvostoliitolla on ollut joukko tehokkaita vaikutusvälineitä, eikä se ole epäiroinyt niitä käyttää tarvittavassa mitassa, kun se on halunnut toimia Suomen aseman enemmän tai vähemmän todellisia länsisuuntauksia vastaan, testata maiden suhteiden kriittisiä rajoja tai vain osoittaa Suomelle sopivaksi katsomaansa epäluuloisuutta tai tyytymättömyyttä. Historia kuitenkin näyttäisi osoittavan Neuvostoliiton toistuvasti asettaneen hyvät suhteet Suomen valtioon vallankumouksellisten tavoitteiden edelle silloin, kun nämä tavoitteet ovat konkreettisissa tilanteissa joutuneet ristiriitaan. Maiden välisten erityissuhteiden tunnettuja perustekijöitä ovat geostrateginen läheisyys, yya-sopimus, Suomen responsiivisuus Neuvostoliiton turvallisuuseduille, Neuvostoliiton responsiivisuus Suomen tarpeille viljellä perinteisiä siteitään länsimaailmaan sekä pääpuolin positiivinen palaute verraten laajasta funktionaalista yhteistyöstä molemmille maille. 1940-luvun lopulta lähtien Neuvostoliiton voi sanoa omaksuneen hyväksyvän kannan Suomen pyrkimyksille pysytellä suurvaltariiriitojen ulkopuolella. Neuvostoliiton asenne Suomen varsinaiseen puolueettomuuspolitiikkaan 1950-luvun puolivälistä lähtien muodostui perusteiltaan hyväksyväksi edellyttäen kuitenkin, että Suomi sopeutti sen idänpolitiikkansa ensisijaisuuteen. Sanotuista lähtökohdista Suomen kansainvälisellä aktiviteetilla on varsinkin rauhanpolitiikan areenoilla ollut tiettyä taipumusta samansuuntaisuuteen tai yhteensopivuuteen Neuvostoliiton vastaavatasoisten hankkeiden kanssa; tämä on kartuttanut Suomen puolueettomuuspolitiikan hyväksyttävyyttä Neuvostoliitossa, ehkä jopa enemmän kuin Suomen lisääntyneet länsisuhteet ovat sitä kuluttaneet. Epäilemättä myös neuvostoliittolais-suomalaisten suhteiden merkitys Neuvostoliiton rauhanomaisen rinnakkaiselon politiikan kansainväliselle uskottavuudelle on 1950-luvun puolivälistä lähtien pyrkinyt pitämään ylhäällä Neuvostoliiton ärsykekynnystä suhteessa Suomen läntisiin ulkosuhteisiin, mm. osallistumiseen läntiseen integraatioon. 1960-luvun lopulta lähtien Neuvostoliiton asenne Suomen puolueettomuuspolitiikkaan lienee muuttunut hieman entistä epävakaammaksi ja ehdollisemmaksi, mutta kyse ei liene mistään käänteentekevistä muutoksesta, esim. Neuvostoliiton yrityksestä muuttaa nopeasti ja määrätietoisesti tai välittömien hyötyjen ja kustannusten tasapainosta välittämättä Suomen puolueettomuusasemaa.⁹

Neuvostoliittolaisissa kansainvälisen kentän analyysissä neljä edelläkäsiteltyä maata on ajoittain saatettu ryhmittää yhteen puolueettomuuden nojalla. Neuvostoliiton suhteet niihin ovat kuitenkin niin erilaiset, että on tuskin kovin perusteltua puhua siitä, että sillä olisi jokin yhteinen politiikka niihin ryhmänä tai edes selvästi erottavana Länsi-Euroopan maiden kategoriana. Epäilemättä Neuvostoliiton suhteita sekä Ruotsiin että Sveitsiin karakterisoi tehokkaiden vaikuttamisen keinojen puute, psykologinen etäisyys ja suhteellisen heikosti kehittyneet funktionaaliset yhteistyösiteet, mutta näiden maiden geostrateginen asema ja puolueettomuuden perusta on erilainen. Neuvostoliitolla on geostrategisesta läheisyydestä ja erityisistä historiallisista syistä johtuen paljon paremmat edellytykset vaikuttaa Itävaltaan ja Suomeen, mutta Suomi on ollut näistä kahdesta huomattavasti responsiivisempi Neuvostoliiton vaikutukselle kuin Itävalta. Tässä suhteessa Itävalta onkin lähempänä Sveitsiä ja Ruotsia kuin Suomea. Tyypillisissä neuvostoliittolaisissa puolueettomuuden analyysissä, Sveitsi ja Itävalta luonnollisesti ryhmitellään yhteen puolueettomuutensa pysyvyyden nojalla, kun taas Ruotsi ja Suomi, silloin kun se näissä yhteyksissä mainitaan, nähdään erityisempinä tapauksina. Sinänsä jo Moskovan muistio ja sen takana olevat Neuvostoliiton edut johtavat yhdistämään Sveitsin ja Itävallan toisiinsa. Luultavasti merkittävin tekijä näissä yhteyksissä on maantiede ja geostrategia ja se saa Neuvostoliiton näkemään Sveitsin ja Itävallan Keski-Euroopan kysymysten osatekijöinä Ruotsin ja Suomen kuuluessa lähinnä Itämeren alueen politiikan kuvioihin.¹⁰

Yhdenmukaisimmillaan Neuvostoliiton suhtautuminen ko. neljään maahan on ilmeisesti ollut integraatiokysymysten alueella. Olisi kuitenkin ilmeisesti virheellistä tulkita tämä osoitukseksi siitä, että Neuvostoliitto aktiivisesti toimii jonkin puolueettomuuden asemaa Länsi-Euroopassa koskevan yleisen designin pohjalla. Pikemminkin kysymys on siitä, että Neuvostoliitto on integraatiopoliittisten yleisasenteidensa pohjalta reagoinut tässä neljän sellaisen maan politiikkaan, joiden pyrkimykset ovat olleet keskenään melko yhdensuuntaiset.¹¹

3. Puolueettomat liitot

Pienet puolueettomat valtiot yleensä pyrkivät adaptoitumaan kansainväliseen ympäristöönsä omin voimin. Kuitenkin ne saattavat ajoittain hakeutua myös keskinäisiin liittoihin, kuten joukko Euroopan puolueettomia valtioita teki toisen maailmansodan edellä suursodan vaaran kasvaessa ja Kansainliiton kollektiivisen turvallisuuden järjestelmän lomaantuessa lopullisesti. Suurvallat tai suurvaltaliitot eivät voi ylläpitää puolueettomuutta keskeisiin kansainvälisiin konflikteihin pysyvästi, mutta ajoittainen puolueettomuus on mahdollista myös niille. Toisen maailmansodan jälkeen puolueettomat maat ovat yrittäneet blokkiutumista vain kerran, kun Ruotsi, Norja ja Tanska neuvottelivat skandinaavisesta puolustusliitosta 1948—49. Laajemmalla alueellisella tasolla Euroopan yhteisöjen kehitys on 1960-luvulta lähtien inspiroinut

spekulaatioita, joissa yhtenä mahdollisuutena esiintyy yhteisöjen muuntuminen uudeksi, jonkinlaista puolueettomuuslinjaa USA:n ja Neuvostoliiton välissä noudattavaksi kansainväliseksi voimakeskukseksi.

Ruotsin esitysten mukaan Skandinavian puolustusliitto olisi pysynyt tarkoin puolueettomana ja riippumattomana lännen avusta. Norja kannatti länsivaltojen takeita ja aseapua. Tanska epäröi Ruotsin ja Norjan välissä. Pian Skandinavian maiden neuvottelujen alettua käynnistyivät myös NATO:n perustamiseen johtaneet neuvottelut ja kävi ilmeiseksi, että Norja ja Tanska harkitsivat liittymistä niihin. Paluu löyhään entente-tyyppiseen puolueettomuusrintamaan Skandinaviassa ei enää ollut kovin todennäköistä. Tässä kompleksisessä ja epävarmuuden sävyttämässä tilanteessa Neuvostoliiton suhtautuminen Skandinavian puolustusliittoon pysyi häilyvänä.

Tietenkin Neuvostoliitto olisi suosinut paluuta hajanaiseen puolueettomuusrintamaan Skandinaviassa, mutta ei voinut rakentaa paljon sen varaan, kun trendit, joihin se ei voinut paljon vaikuttaa, osoittivat toisiin suuntiin. Ruotsin ehdotuksen mukainen skandinaavinen puolustusliitto, edellyttäen että siitä olisi tullut vakaa, olisi saattanut olla Neuvostoliiton näkökulmasta hyvinkin hyväksyttävä vaihtoehto. Sen sijaan on vaikea arvioida, oliko liiton norjalaismallinen versio vai se vaihtoehto, että Norja ja Tanska yhtyisivät länsiliittoon Ruotsin jatkaessa puolueettomuuslinjalla, Neuvostoliiton kannalta siedettävämpi. Joka tapauksessa Neuvostoliitto ei ottanut tilanteesta selvää kantaa, joskin sen tiedotusvälineistö taipui arvostelemaan skandinaavista suunnitelmaa hankkeena, joka veisi osapuolet kiertotietä länsiliiton piiriin. Lopputulos, skandinaavisen puolueettomuusrintaman hajoaminen Norjan ja Tanskan liittyessä NATOon, oli ilmeisesti Neuvostoliiton kannalta toiseksi huonoin vaihtoehto. Huonoin olisi ollut se, että Ruotsikin olisi liittynyt NATOon.¹²

Olisiko Neuvostoliitto voinut ylimalkaan muuttaa tapahtumien kulkua Skandinaviassa? Vastaus on pakosti spekulatiivinen. Näyttää kuitenkin mahdolliselta, että se olisi kyennyt heikentämään Norjan ja Tanskan haluja NATO-jäsenyyteen tai niiden epäilyksiä Ruotsin ehdotuksia kohtaan ryhtymällä tässä tarkoituksessa joihinkin houkutteleviin rauhanoperaatioihin Keski-Euroopassa tai viivyttämällä yya-sopimustarjousta Suomelle. Ainakin Neuvostoliitto olisi voinut aktiivisesti tukea skandinaavista hanketta positiivisin julkilausumin, jotka olisivat olleet sopusoinnussa sen kapitalistiseen maailmaan yleensä omaksuman asenteen kanssa. Kuitenkin Neuvostoliitto pysyi varsin hiljaisena, mikä ehkä olisi tulkittavissa merkiksi siitä, ettei se löytänyt sopivia vaikuttamisen keinoja, tai pelkästään merkiksi valtioviisaasta varovaisuudesta tilanteessa, jossa ainakin uhkaukset, varoitukset tai voimanosoitukset olisivat mitä todennäköisimmin tuottaneet toiveiden vastaisia seurauksia.¹³

Spekuloitaessa tässä yhteydessä EC:n tulevaisuudesta on yritettävä vastata ainakin kahteen peruskysymykseen: (a) missä mitassa yhteisö voi kehittyä yhtenäiseksi kansainväliseksi toimijaksi ja (b) minkä asenteen se omaksuu idän ja lännen peruskonfliktiin? Tuleeko siitä yhtenäinen sotilaallinen supervaltta, valtakeskus talouden ja diplomatian alalla vailla ydinaseistusta vai pelkästään

talousliitto, jonka diplomaattinen ja sotilaallinen integraatio jää vähäiseksi. Säilyykö edes EC:n nykyinen taloudellinen ja poliittinen integraatio vai alkaako se purkautua? Pyrkiikö EC toisaalta saavuttamaan selvän väliaseman suhteessa USA:han ja Neuvostoliittoon, onko se taipuvainen uuteen kumppanuuteen USA:n kanssa vai kehittääkö se asteittain yhä vahvemmat yhteistyösiteet Neuvostoliiton kanssa katkoen entisiä siteitään USA:han? Eri visioilla on puoltajansa ja on äärimmäisen vaikea joltisellakaan varmuudella ennakoida, minkä niistä tulevaisuus osoittaa lähinnä oikeaksi.¹⁴ Ilmeisesti kuitenkin se todennäköisyys, että EC kehittyy jonkinlaiseksi »kolmanneksi voimaksi» USA:n ja Neuvostoliiton väliin kasvaa sikäli, kuin yhteisön integraatio etenee, ja taipuu vähenemään, jos integraatio alkaa taantua. Nykyisin EC:n merkitys kansainvälisenä toimijana on selvin maatalouspolitiikassa ja energiapolitiikassa sekä kehityspolitiikassa suhteessa heikoimmin kehittyneisiin maihin. Erottuu myös selvä trendi lisääntyvään ulkopoliittiseen koordinaatioon ja harmonisointiin »high-politics»-tasolla, vaikei tämä aina näy selvästi päivittäisten tapahtumien poukkoilun takaa.¹⁵

On mahdotonta löytää mitään suoraa osoitusta siitä, että Neuvostoliitolla olisi jokin politiikka suhteessa EC:hen Euroopan tai maailmanpolitiikan potentiaalisena kolmantena voimana. Saatavillaoleva epäsuora evidenssi ei ole yksiselitteistä. Historiallinen perustosiasia on se, että Neuvostoliiton julkinen asenne Euroopan yhteisöihin on kehittynyt pääasiassa blokkipoliittisin argumentein tuetusta tuomitsemisesta vivahteeikkaampaan ja varauksellisempaan vastustukseen ja pääpainoisesti taloudellisiin argumentteihin. 1960-luvun lopulta lähtien Neuvostoliitto on selvästi ilmaissut kiinnostuksen sopimussuhteeseen EC:n ja SEVin välillä. Nämä kehityslinjat selittynevät ensisijassa EC:n taloudellisella vetovoimalla ja sen kasvavalla taloudellisella diskriminaatiolla ulkopuolisia kohtaan. Toisaalta EC:n lisääntyvä itsenäisyys USA:sta kylmän sodan rakenteiden depolarisaation myötä 1960- ja 1970-luvulla epäilemättä lisäsi EC:n poliittista hyväksyttävyyttä Neuvostoliitolle.¹⁶ Kaikkiaan lienee perusteltua sanoa, että Neuvostoliitto on oppinut hyväksymään EC:n pohjimmiltaan epätoivottavana mutta väistämättömänä Euroopan talouselämän tosiasiana ja että länsiliiton sisäinen kehitys on tehnyt sille tämän oppimisen helpommaksi.

Samoista historian kehityslinjoista on kuitenkin vaikea päätellä, missä määrin ja missä suhteissa Neuvostoliitto lukee EC:n Euroopan politiikan kolmanneksi voimaksi ja pitää suotavana sen kehitystä tällaiseen suuntaan. Yhtäältä se saattaa pitää EC:n poliittista integraatiota toivottavana sikäli, kuin se on omiaan vähentämään USA:n vaikutusta Euroopassa ja murentamaan länsiliiton koheesiota. Toisaalta Neuvostoliitto on huolestuneena seurannut SLT:n lisääntyvää valtaa EC:ssä ja NATO:ssa ja sillä on vielä hyviä syitä järkeillä länsiliiton kaikista sisäisistä kiistoista huolimatta, että EC on osa Atlantin liiton taloudellista perustaa. Sitä paitsi EC:n kasvava taloudellinen vetovoima aiheuttaa Neuvostoliitolle jatkuvia poliittisia ja ideologisia ongelmia Itä-Euroopassa paljolti siitä riippumatta, kuinka integraatio EC:ssä etenee ja kuinka USA:n ja sen eurooppalaisten liittolaisten suhteet kehittyvät.

Kuten *Eberhard Schultz* on tutkimuksessaan todennut, Neuvostoliitto pani tyytyväisenä merkille länsiliiton sisäiset kiistat EEC:n perustamista seuranneina vuosina, muttei näyttänyt havaitsevan mitään tilaisuutta edistää omia intressejään EEC:n kehitystä tukemalla. Sen sijaan se yritti ruokkia USA:n ja Länsi-Euroopan maiden kiistoja ja vastusti Länsi-Euroopan integraatiota. 1970-luvun alussa EC:n kehitys kansainvälisenä taloudellisenä yksikkönä oli edennyt niin pitkälle, että Neuvostoliitto katsoi aiheelliseksi tunnustaa sen USA:n ja Japanin vastapooliksi imperialistisen leirin sisäisessä kamppailussa. Ajoittain neuvostoliittolaiset kommentaattorit ovat analysoineet EC:n roolia kansainvälisenä yksikkönä poliittisemmaltakin kannalta. Eräät heistä taipuvat korostamaan EC:n lisääntyvää itsenäisyyttä USA:sta toisten korostaessa EC:n ja USA:n yhteisiä intressejä suhteessa sosialistisiin maihin sekä Atlanttisen yhteisön perinteisiä siteitä.¹⁷ Erilaiset näkökannat näyttäisivät osoittavan, ettei virallista neuvostoliittolaista tulkintaa EC:stä varsinaisena kolmantena voimana ole vielä syntynyt. Kuten Neuvostoliitto taipui tunnustamaan EEC:n olemassaolon vasta, kun sen toiminta alkoi vakiintua, niin sen kannanmääritys myös EC:hen kolmantena voimana lykkääntynee siihen saakka, kunnes yhteisö todella on saavuttanut sellaisen aseman. Samoin on pidettävä todennäköisenä, ettei Neuvostoliitto omaksu mitään ennakoivaa politiikkaa EC:n mahdollisen puolueettomuusroolin eri vaihtoehtoihin ennen kuin itse yksikön synty on lopullisesti varmistunut. Jos Neuvostoliitto pystyisi tehokkaasti ohjaamaan ja kontrolloimaan Länsi-Euroopan politiikkaa, sillä olisi ehkä houkutus nopeampaan kannanmääritykseen, mutta ainakin vielä tänään sen vaikutusvalta Länsi-Euroopassa on marginaalista ja epäsuoraa tai diffuusua.

Neuvostoliiton hankkeet yleiseurooppalaisen yhteistyön edistämiseksi sekä Neuvostoliiton kiivaat tuomiot Kiinan opille maailmanpolitiikan viidestä keskuksesta voitaisiin kenties tulkita epäsuoraksi viitteeksi pohjimmiltaan negatiivisesta asenteesta kaikkiin ajatuksiin Länsi-Euroopan itsenäisestä maailmanpoliittisesta roolista, mutta mitään varmoja päätelmiä ei tämän varaan voida rakentaa.¹⁸

Kaikkiaan siis näyttää siltä, ettei Neuvostoliitolla ole mitään selvää designia, ei ainakaan mitään operatiivista hanketta suhteessa EC:hen jonkintyyppisenä puolueettomana blokkina. Neuvostoliiton asenne tähän kysymykseen ilmeisesti riippuu niin monista tuntemattomista tekijöistä, ettei sen nopeaa selkiintymistä ja julkituomista voi pitää todennäköisenä.

4. Neutralisoidut alueet

Neuvostoliitto on sodanjälkeisenä aikana käynnistänyt joukon hankkeita Euroopan osien neutralisoinniseksi ja ottanut kantaa moniin muiden valtioiden tekemiin neutralisointiehtoihin. Katsaus Neuvostoliiton liikkeisiin tällä alueella voi tuoda lisävalaistusta kysymykseen sen politiikasta puolueettomuustendensseihin Länsi-Euroopassa yleensä.

Neuvostoliiton ehdotuksia Saksan jälleenyhdistämisen ratkaisemiseksi neutralisoinnilla vuosina 1952—55 saattoi inspiroida ensisijassa Neuvostoliiton intressi Saksan vetämiseen asteittain lähemmäs sosialistista leiriä tai ainakin sen sitomiseen niin, ettei se voisi liukua länsiliittoon tai joutua yksipuolisesti länsivalloista riippuvaiseksi. Toinen tulkinta on se, että Neuvostoliitto yksinkertaisesti halusi parantaa sotilaallista asemaansa suhteessa länsivaltoihin Keski-Euroopassa, kuten se sittemmin onnistui jossain määrin tekemään Itävallan puolueettomuuden perustamisen yhteydessä 1955. Kuten tunnettua, *Adenauer* ja kolme länsivaltaa torjuivat Neuvostoliiton Saksaa koskevat neutralisointiehdotukset, jotka olivat sisällöltään yhteensopimattomia niiden omien ehtojen kanssa, ja integroivat SLT:n atlanttiseen järjestelmään.¹⁹

Jo toista maailmansotaa edeltäneenä kautena Neuvostoliitto oli osoittanut huomattavaa kiinnostusta neutralisointiin Euroopassa. Tätä osoittivat sen ehdotukset aseidenriisuntakonferenssissa 1923 puolueettomien puskurivyöhykkeiden luomiseksi, sen naapurimaidensa kanssa vuosina 1925—27 ja 1932—33 solmimat lukuisat hyökkäämättömyys- ja puolueettomuussopimukset²⁰ sekä sen pyrkimykset siirtää puolustuslinjojaan länteenpäin vuosina 1939—40. Sodan jälkeen Neuvostoliitto lähti rakentamaan länsirajojensa suojaksi yya-sopimusten aukontonta järjestelmää. Kaikki tämä voidaan nähdä taustana Neuvostoliiton suurelle suunnitelmalle, joka tähtäsi lähinnä demilitarisoinnin kautta neutralisoituaun, kaikkiaan kahdeksantoista Euroopan maata kattavaan vyöhykkeeseen ja joka tuli näkyviin sarjana maan tunnettuja ehdotuksia ja reaktioita vuosina 1957—58.²¹ Vastaavantapaisia, mutta toisin ehdollistettuja suunnitelmia esittivät samoihin aikoihin eräät piirit länessä.

Neuvostoliiton design — tässä näyttäisi todella olleen kyse sellaisesta — sisälsi jossain määrin erilaisia ratkaisuja kolmelle osa-alueelle. Keski-Euroopassa, missä Neuvostoliiton »irrottamis»-suunnitelmat, jotka keskittyivät Saksaan, olivat osoittautuneet tuloksettomiksi, se tuki Puolan ehdotuksia (*Rapacki* 1957, 1958, 1962, *Gomulka* 1963) ydinaseettoman vyöhykkeen luomiseksi Puolan, Saksojen ja (vapaaehtoiseksi ilmoittautuneen) Tšhekkoslovakian alueelle. Nämä suunnitelmat, joita kaikki Varsovan liiton maat tukivat ja joiden takana oli ilmeisesti myös Neuvostoliiton vaikutusta, tähtäsivät ensi sijassa Saksan varustautumisen kontrolliin. Länsivallat torjuivat ne sillä pääperusteella, että niiden toteuttaminen olisi vakavalla tavalla horjuttanut Euroopan herkkää tasapainoasetelmaa. Neuvostoliiton asenne melko epämääräiseen Undénin suunnitelmaan ydinaseettoman klubin muodostamisesta oli varauksellinen muttei pohjimmiltaan kielteinen.

Pohjoisen osalta Neuvostoliitto ilmoitti vuonna 1959 tukevansa ydinaseista ja ohjuksista vapaan vyöhykkeen luomista Skandinaviaan ja Baltian alueelle. Samoin se on tukenut ja lupailut takeita Kekkonen suunnitelmalle Pohjolan maiden vallitsevan ydinaseettoman tilan vakiinnuttamiseksi. Kuitenkin se on jyrkästi torjunut skandinaavisissa keskusteluissa esitetyn ajatuksen sellaisen vyöhykkeen ulottamisesta Kuolan niemimaahan. Koska Norja ja Tanska ovat halunneet säilyttää ydinaseoptionsa turvallisuuspoliittisen strategiansa yhtenä

pilarina, puolueettomuuden vahvistaminen Pohjois-Euroopassa Kekkonen suunnitelman edellyttämällä tavalla ei ole ollut mahdollista.

Etelässä Neuvostoliitto tuki 1950-luvun lopulla Romanian ehdotusta tukikohdista vapaan rauhanvyöhykkeen luomisesta Balkanille ja esitti yhdessä Albanian kanssa ydinaseetonta ja ohjuksista vapaata vyöhykettä Balkanille varoittaen, että ellei tähän suostuttaisi, sen olisi sijoitettava ohjuksiaan Albaniaan. Edelleen Neuvostoliitto esitti sellaisen ydinaseettoman vyöhykkeen luomista Balkanille ja Adrian alueelle, joka kattaisi Romanian, Bulgarian, Albanian, Jugoslavian, Turkin, Kreikan ja Italian, sekä puolsi suurvaltatakeiden myöntämistä sille. Vuonna 1963 Neuvostoliitto ryhtyi ajamaan ydinaseettoman vyöhykkeen perustamista Välimeren alueelle ilmaisten jälleen valmiutensa suurvaltatakeisiin; tämän ajatuksen ottivat uudelleen esille Romania ja Jugoslavia 1968 ja Romania jälleen 1972. Neuvostoliiton suuri suunnitelma on kuitenkin myös tällä taholla jäänyt toteutumatta länsivaltojen tulkitessa em. ehdotukset yrityksiksi muuttaa sotilaallis-strategista status quota lännen tappioksi tai sitten pelkäksi propagandaksi.

Jotta Neuvostoliiton pyrkimykset Euroopan alueiden neutralisointiin »irroit-tamisen» ja demilitarisoinnin kautta asettuisivat oikeaan valoon, on tärkeää korostaa, että ne sittenkin ovat näytelleet verraten toissijaista osaa maan sodan-jälkeisen Euroopan-politiikan kokonaisuudessa. Neuvostoliiton kuvaa Euroopasta näyttävät hallinnee suurvaltasuhteiden kehitys, Saksan kysymys ja Saksan jälleenvarustautuminen sinänsä sekä bilateraalisuhteet alueen eri maihin. Ydinaseettomat vyöhykkeet ja vastaavat demilitarisointisuunnitelmat saavat tässä kokonaisnäkemyksessä vain alisteisen osan lähinnä yhtenä aseiden-riisuntapolitiikan vaihtoehtoisena keinona. Neuvostoliiton kiinnostus Keski-Euroopan osittaiseen neutralisointiin »irrottamisen» kautta näyttäisi sammuneen 1960-luvun alussa samaan aikaan, kun vilkas keskustelu tästä teemasta päättyi lännessä.

5. Hajanaiset puolueettomuustendenssit

Länsi-Eurooppa voi liikkua alussahahmotellulla perusolottuvuudella nykyisestä asemastaan kohti absoluuttista liittoasetelmaa tai absoluuttista puolueet-tomuutta myös alueen valtioiden ulko- ja sisäpolitiikan hajanaisten tendenssien mukaan. Kylmän sodan polarisaatiovaiheessa 1940-luvun lopulla ja 1950-luvun alussa liike kohti absoluuttista liittoasetelmaa hallitsi näyttämöä, mutta ehkä noin vuodesta 1963 lähtien alueellisen kehityksen suunta tässä suhteessa näytti vääjäämättömästi kääntyneen, kun kylmän sodan rakenteet alkoivat purkautua ja kun erityisesti USA menetti asteittain kontrolliaan Länsi-Euroopan liittolai-sistaan. Eri mailla oli luonnollisesti eriasteinen ja -laatuinen osuus tässä kehi-tyksessä, kuten esim. Ranskan ja Englannin tapausten vertailu osoittaa. Pää-asiassa alueellinen muutos johtui Länsi-Euroopan liittoutuneiden maiden poli-tiikkojen muutoksista, ei vain siksi että ne olivat puolueettomia lukuisampia, vaan koska puolueettomat, varsinkin Sveitsi ja Ruotsi, koko ajan noudattivat

jokseenkin kiinteää linjaa kansainvälisessä politiikassaan. Myös nykyisin Länsi-Eurooppa on ylläkuvatussa mielessä jatkuvassa liikkeessä. Nyt kuitenkin kehityskuvaa luonnehtivat vastakkaiset tendenssit, kun depolarisaation historiallinen perusprosessi on osittain kääntynyt kohti uutta läheisempää suhdetta USA:n ja Länsi-Euroopan välillä liennytyksen jälkitilanteessa.

Mikäli kylmän sodan liittojärjestelmät pitkällä aikavälillä jatkavat purkautumistaan eli jos nykyinen taipumus uuteen integraatioon osoittautuu ohimeneväksi ja jos Länsi-Eurooppaan ei sukeudu mitään kiinteää »kolmatta voimaa», saattaa tälle alueelle kehkeytyä uusi konstellatio, jota karakterisoivat eri valtioiden hajanaiset puolueettomuuden luontoiset kansainväliset asenteet. Siinä tapauksessa on kolme ideaalityyppistä vaihtoehtoa: (a) Länsi-Euroopan eri maiden ulkopoliittikat kallistuvat eri suuntiin niin, ettei sen paremmin USA kuin Neuvostoliittokaan pysty selvästi dominoimaan alueen kansainvälistä politiikkaa. Tässä tapauksessa Länsi-Eurooppa todennäköisesti menettää yhä enemmän asemaansa kansainvälisen politiikan päänäyttämönä (tai pitäisikö sanoa, pääsee siitä eroon).²³ (b) Yhteinen länsimainen perintö ja Neuvostoliiton ideologian vallankumouksellinen henki liittävät yhä Länsi-Euroopan maat ja niiden ulkopoliittikan läheisemmin USA:han kuin Neuvostoliittoon. Länsi-Euroopan maiden politiikka taipuu responsiivisuuteen USA:n toiveille ja vaatimuksille, kun taas Neuvostoliiton tosiasiallinen vaikutusvalta alueella pysyy marginaalisena.²⁴ (c) Neuvostoliiton kasvava sotilaallinen mahti ja sen lisääntyvä vaikutusvalta kansainvälisessä politiikassa yhtyneenä USA:n asteittain etenevään vetäytymiseen Länsi-Euroopasta kytkee ajan myötä Länsi-Euroopan läheisemmin Neuvostoliittoon kuin USA:han. Vaikka alueen valtiot, ehkä joitakin poikkeuksia lukuunottamatta, säilyttävät länsimaisen yhteiskuntajärjestelmänsä, niiden kansainvälinen käyttäytyminen alkaa muuttua responsiiviseksi Neuvostoliiton intresseille ja vaatimuksille ja yhä alttiimmaksi sen vaikutukselle.²⁵ Tämän kaiken idea on siinä, että Neuvostoliiton kannalta näiden vaihtoehtojen preferenssijärjestys on mitä ilmeisimmin (c), (a), (b), mutta niiden todennäköisyysjärjestys näyttäisi aivan päinvastaiselta.

Nykyisin otaksutaan lännessä varsin yleisesti, että koska laaja kommunistien vallankumouksien aalto Euroopassa (tai maailmassa) on näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa epätodennäköinen, Neuvostoliitolla ei voi olla myöskään sitä koskevia operatiivisia suunnitelmia, vaikka sillä onkin käsityksensä siitä, mitä tendenssejä sen vallankumouksen näkökulmasta tulee pyrkiä vahvistamaan ja mitä heikentämään. Samaa logiikkaa noudattaen on mahdollista olettaa, ettei Neuvostoliitolla ole mitään operatiivista yleistä designia minkään edellähahmotellun »puolueettoman» Länsi-Euroopan toteuttamiseksi, tai jos sillä on, sen designien kristallisoituneisuus ja integraatio heikkenevät (b):stä (a):han ja edelleen (c):hen.

On myös mahdollista spekuloida sellaisella vaihtoehdolla, että Länsi-Eurooppa kehittyisi ensin Yhdysvaltoihin kallistuvaan hajanaisen puolueettomuuden konstellatioon (b), sen jälkeen symmetrisempään asemaan (a) ja vasta viime vaiheessa Neuvostoliiton suuntaan kallistelevaan hajanaisen puolueet-

tomuuden asetelmaan. Siinä mitassa kuin Neuvostoliitto operoisi tällaisen vision varassa, ensinnämainitun designin olisi jälleen oltava kristallisoitunein, integroitunein ja operatiivisin jne., mutta kolme vaihtoehtoa eivät kilpailisi keskenään, vaan muodostaisivat kokonaisuuden, jossa päämäärien operationaalistuminen edistyisi sitä mukaa, kuin ensimmäinen ja sen jälkeen toinen vaihtoehto toteutuisivat. — Se mahdollisuus, että Neuvostoliitto päättäisi yrittää viimeksimainitun vaihtoehdon (c) toteuttamista kertaoperaatiolla on tietenkin mielikuvituksellinen ottaen huomioon siihen liittyvien riskien asteikon.

Ei näyttäisi olevan löydettävissä mitään suoraa evidenssiä siitä, että Neuvostoliitolla olisi kristallisoitunut, integroitunut ja operatiivinen design jonkin tyyppitellyn vaihtoehdon tai niiden sarjan toteuttamiseksi. On todennäköisempää, että Neuvostoliitto pragmaattisemmalta kannalta seuraa tilanteen kehitystä sellaisena, kuin se etenee pääasiassa Neuvostoliiton kontrollin ulkopuolella olevien voimien ajamana ja yrittää vaikuttaa eri tilanteisiin niin, että toteutuisivat asteittain sen kapeampialaiset intressit, kuten Yhdysvaltain heikentyminen, SLT:n varustautumisen säilyttäminen jonkinlaisessa kansainvälisessä valvonnassa, yleiseurooppalaisen yhteistyön edistyminen jne.

Viimeaikainen läntinen Neuvostoliiton Länsi-Euroopan politiikkaa koskeva debatti on suurelta osin rakentunut sen hypoteesin varaan, että Neuvostoliitto toteuttaa Länsi-Euroopan neutralisoinnista jonkinlaisen Suomen mallia noudattavan vision mukaan. Tämä visio on läheistä sukua edellähahmotellulle skenaariolle (c). Perusargumentin mukaan Neuvostoliiton kasvava sotilaallinen mahti yhtyneenä hajanaisuuteen ja heikkouteen lännessä johtaa inkrementaalisen prosessin kautta jonkinlaiseen Neuvostoliiton pehmeään dominanssiin Länsi-Euroopan politiikassa.²⁶ Debatin synty osui ajallisesti yhteen liennytyksen prosessin konkreettisten hankkeiden käynnistymisen kanssa 1960-luvun lopulla ja sitä ovat pyrkineet pitämään elossa sellaiset länsimaiden poliittiset voimat ja tutkijat, jotka eivät hyväksyneet maidensa myötävaikutusta liennytyksen prosessiin. Yksi tämän debatin ongelmia on se, että suomalais-neuvostoliittolaiset suhteet ovat luonteeltaan niin erikoislaatuiset, ettei niistä ole paljon tosiasiallista hyötyä laajojen alueellisten trendien arvioimisen kriteerinä tai kiinnekohtana. Toisaalta systemaattisimmat saatavillaolevat tutkimukset näyttäisivät johtavan siihen päätelmään, että Suomen tapaukseen liitetyt piirteet ovat verraten heikkoja ja harvinaisia Länsi-Euroopan eri maissa, jopa Suomi itsekin mukaanlukien.²⁷

Neuvostoliiton politiikassa Länsi-Euroopan suunnalla on kuitenkin nähtävissä eräitä selviä jatkumointa ja trendejä, joiden varaan voidaan rakentaa hiukan pitävämpiä arvioita. Niinpä Neuvostoliitto on pyrkinyt jokseenkin johdonmukaisesti heikentämään USA:n asemia Länsi-Euroopassa ja osoittanut tyytyväisyyttä länsiliiton sisäisten konfliktien, jännitysten ja purkautumistendenssien ilmauksiin (niinkuin osoitetaan tyytyväisyyttä lainalaisina pidettyjen asioiden toteutumiseen)²⁸. Tähän liittyen Neuvostoliitto on yrittänyt suositella yksittäisiä NATO-maita, kuten Norjaa, Tanskaa ja Islantia, irrottamaan tästä organisaatiosta²⁹ ja varoitellut kaikkia Länsi-Euroopan maita

tuhoisista seurauksista, jotka niille NATO:n takia voisivat sodan sattuessa koitua³⁰. Edelleen Neuvostoliitto on mm. tukenut Ranskan itsenäistä politiikkaa verbaalisin suosionosoituksin ja osoittamalla responsiivisuutta bilateraalisten yhteistyösuhteiden solmimisessa³¹. Samaten se on herkästi osoittanut suosiotaan puolueettomuutta kannattaville oppositiovoimille Länsi-Euroopan NATO-maissa (joskin sen kanta »eurokommunismiin» on ollut varsin varauksellinen). Kaiken kaikkiaan Neuvostoliitto näyttäisi taipuneen tukemaan jokseenkin systemaattisesti kaikkia Länsi-Euroopan puolueettomuustendenssejä vahvistavia voimia ja kehityslinjoja. Saatavillaoleva historiallinen tieto tuskin kuitenkaan riittää osoittamaan kiistattomasti, onko perusteltua jossain mielessä puhua Neuvostoliiton suuresta designista hajanaisen puolueettoman Länsi-Euroopan aikaansaamiseksi. Vielä vähemmän voidaan tällaisen tiedon varassa sanoa, miltä sellainen design yksityiskohdiltaan voisi näyttää.

Kun puhutaan Neuvostoliiton mahdollisesta designista hajanaisen puolueettomuuteen taipuvan Länsi-Euroopan aikaansaamiseksi, on tärkeätä pitää mielessä, että Neuvostoliiton tosiasiallinen vaikutusvalta tällä alueella on marginaalista luokkaa keskeisempiin kehitysvoimiin verrattuna ja että Länsi-Eurooppa muodostaa erittäin monimutkaisen ja oikukkaan areenan minkä hyvänsä valtion kansainvälisille vaikutuspyrkimyksille. Esimerkiksi edistämällä liennytyä (edistääkseen puolueettomuustendenssejä Länsi-Euroopassa tai muista syistä) Neuvostoliitto myötävaikutti myös muihin kehityslinjoin. Yksi niistä oli »eurokommunismi», joka hetken näytti jo vakavasti uhkaavan Neuvostoliiton asemia kansainvälisen kommunistisen liikkeen johdossa. »Eurokommunismi» saattaa edistää Länsi-Euroopan maiden kommunististen puolueiden osallistumista hallitusvastuuseen ja sitä tietä edistää länsiliiton poliittisen pohjan murentumista, mutta se voi myös merkitä näiden puolueiden lisääntyvää integraatiota läntiseen kapitalistiseen järjestelmään. Asettaisiiko Neuvostoliitto etusijalle puolueettoman Länsi-Euroopan, jota leimaisi heikentyvä vallankumouspotentiaali ja neuvostovastainen kommunismi (esim. *Carrillo-versio*), vai nykytilanteen, jossa vallankumouksella on sentään joitakin näköaloja ja jossa Länsi-Euroopan suurimmatkin kommunistipuolueet sentään vankumatta tukevat Neuvostoliittoa keskeisimmissä kansainvälisen politiikan kysymyksissä (kuten liennytyksessä)? Luultavasti jälkimmäisen, mutta mitään varmaa kuvaa asiasta ei voi empiirisellä pohjalla muodostaa.³² Tällaisissa erittäin mutkikkaita olosuhteissa Neuvostoliiton mahdollinen suuri design voi ilmeisesti integroitua, kirkastua ja tulla näkyviin hyvin hitaasti.

6. Päätelmiä ja tulkintoja

Kuten edelläkäyvä analyysi on ehkä riittävän selvästi osoittanut, on mahdollista erottaa ainakin neljä eri tasoa, joilla voidaan puhua Neuvostoliiton politiikasta suhteessa sodanjälkeiseen Länsi-Euroopan puolueettomuuteen, puolueettomuustendensseihin ja puolueettomuusoptioihin. Nyt on aika yrittää syntee-

siä. Mitkä ovat Neuvostoliiton politiikkaa näissä suhteissa hallinneet yleiset säännöt? Jos tällaisia on, voidaanko ne tulkita samassa kehyksessä vai onko ne tulkittava kukin erikseen omissa erityisissä yhteyksissään? Mitä on lopulta vastattava kysymykseen: onko Neuvostoliitolla suursuunnitelma, design, Länsi-Euroopan neutraloimiseksi?

Neuvostoliiton politiikka suhteessa Länsi-Euroopan puolueettomiin valtioihin on kehittynyt tietynlaisesta varauksellisuudesta ja etupäässä tuloksettomista vaikutusyrityksistä kohti realistisempaa ja sopeutuvampaa toimintalinjaa, joka tasapainottaa tavoitteet ja todelliset vaikutusedellytykset. Toisin sanoen Neuvostoliiton suhtautuminen on kehittynyt periaatteellisesta kriittisestä asenteesta kohti ehdollista tukea ja aktiivista yhteisten intressien alueiden etsintää. Neuvostoliiton politiikka Länsi-Euroopan osien neutralisoimiseen on puolestaan kehittynyt perusteiltaan epärealistisista suursuunnitelmista realistisemmalle asteittaisen etenemisen politiikan tielle tai jopa kohti vakiintuneiden asetelmien hyväksymistä. Näin ollen ensimmäinen sääntö näyttäisi olevan siirtymä taipumattomasta mukautuvaan adaptaatioon, kuten asian voi ilmaista ulkopoliitiikan adaptaatioteorian kielellä³³.

Neuvostoliiton suhtautumista potentiaalisiin puolueettomuusliittoihin ja hajanaisiin puolueettomuustendensseihin on leimannut kannanottojen ja omakohtaisten aktiivisten hankkeiden välttäminen. Tämä odota-ja-katso-asenne näyttäisi nousevan varsin niukan historiallisen aineiston pohjalta kylläkin toiseksi perussäännöksi. Tietynlaisena poikkeamana siitä on kuitenkin muistettava Neuvostoliiton johdonmukainen aktiivinen pyrkimys ruokkia NATO-vastaisuutta Länsi-Euroopan maissa.

On vaikea löytää mitään yhtä selvää ratkaisua tulkinnaksi Neuvostoliiton analysoidulle monitasoiselle käyttäytymiselle. Osittain vaihtoehtoisia, osittain toisiaan täydentäviä tulkintoja voidaan kuitenkin yrittää tarjota ainakin seuraavien teemojen puitteissa: puolueettomuus, vallankumouspolitiikka, blokkipolitiikka ja sodanestopolitiikka.

Olisi epärealistista kuvitella, että kaikki tarkastellut Neuvostoliiton toimintamuodot voitaisiin hyväksyttävästi tulkita lähtien neuvostoliittolaisista puolueettomuus-käsityksistä. Vakiintunut puolueettomuusteoria sinänsä koskee vain puolueettomia valtioita, niiden ulkopoliittikkaa ja neutralisointia. Neuvostoliittolaiset käsitykset puolueettomuudesta ovat yleensä erityinen sekoitus perinteisistä länsimaisista käsitystavoista, sopeutumisesta puolueettomien maiden kansainvälisen aseman ja politiikan realiteetteihin ja pyrkimyksistä suostutella puolueettomia maita tukemaan sosialistisen leirin rauhanpoliittisia ohjelmia. Neuvostoliittolaiset tulkinnat puolueettomuuden perinteisistä käsitteistä taipuvat yleensä varsin rajoittaviksi. Niissä pysyvä puolueettomuus, josta tavallisesti annetaan esimerkkinä Itävallan ja Sveitsin tapaukset, asetetaan sääntöäluovaksi malliksi ja muuntyyppisiä tapauksia, kuten Ruotsia, käsitellään omina erityiskategoriaina. Rauhanpolitiikan tasolla Neuvostoliiton puolueettomuuskäsitys on kuitenkin pyrkinyt muodostumaan poikkeuksellisen joustavaksi ja laajaksi. Luokkataistelun näkökulmasta puolueettomuus on tietenkin ano-

malia, joten Neuvostoliiton perusasenne puolueettomiin valtioihin ja niiden politiikkaan on instrumentaalinen. Joskin neuvostoliittolaiset puolueettomuuskäsitykset saattavat olla hyödyksi selitettäessä eräitä aspekteja sen politiikasta suhteessa Länsi-Euroopan puolueettomiin maihin, tärkeimmät selittäjät tässäkin yhteydessä löytyvät ilmeisesti toisaalta, kuten esim. bilateraalisuhteiden erityispiirteistä ja Neuvostoliiton blokkipolitiikasta.³⁴ Myös tutkimukset, joissa on tarkasteltu Neuvostoliiton neutralisointipolitiikan teoriaa ja käytäntöä, viittaavat siihen, että valtioiden ja alueiden neutralisointi on Neuvostoliiton politiikassa pikemminkin väline kuin päämäärä sinänsä³⁵.

Ideologialla ei näyttäisi olleen osuutta Neuvostoliiton tarkastelunalaisen käyttäytymisen määrääjänä. Tämä merkitsee ensinnäkin sitä, että Neuvostoliitto ei ole taipunut tukemaan tai vastustamaan Euroopan puolueettomien valtioiden poliittisia edesottamuksia näiden maiden kommunististen puolueiden vallankumouksellisten tarpeiden mukaan, vaan ensisijassa sen mukaan, mitä hallitustenvälisten suhteiden kehitys on edellyttänyt. Tämä näkyy tietenkin selvimmin Suomen tapauksessa. Vallankumoukselliset tavoitteet saattoivat olla osittain vaikuttamassa Neuvostoliiton pyrkimykseen Saksan neutralisoimiseksi 1950-luvun alkupuolella, mutta kokonaisuutta katsoen sen motiivit demilitarisoinnin ja neutralisoinnin edistämiseksi Euroopassa näyttäivät olleen pohjimmiltaan epäideologisia. Toisin sanoen Neuvostoliiton pyrkimyksenä ei näytä tässä yhteydessä olleen stabiilittomuuden tai kaaoksen luominen vallankumouksellisen tilanteen aikaansaamiseksi, vaan se on pyrkinyt pikemminkin stabiilisuuden säilyttämiseen tai muuttamaan sitä vain pienin askelin turvallisuutensa edistämiseksi. Voidaan tietenkin myös ajatella, että Neuvostoliitto on taipunut omaksumaan inkrementaalistrategian Länsi-Euroopan demilitarisointiin ja neutralisointiin, koska realiteetit — mm. länsivaltojen epäluuloisuus — ovat niin vaatineet, mutta tämäkään ei ole ideologinen argumentti. Edelleen on vaikea nähdä mitään historiallista osoitusta siitä, että Neuvostoliitto olisi uusia puolueettomia liittoasetelmia suosimalla yrittänyt luoda vallankumouksellisia lähtöedellytyksiä stabiilittomuuden kautta. Neuvostoliiton pyrkimykset inspiroida antiatlanttista tai puolueetonta henkeä Länsi-Euroopan eri maissa voitaisiin tietenkin tulkita vallankumousaallon varhaiseksi pohjatyöksi. Kun kuitenkin sellaisen aallon mahdollisuus on Länsi-Euroopan nykyoloista päätellen erittäin etäinen, Neuvostoliitolla tuskin voi olla pitkälle kristallisoitunutta, vahvasti integroitunutta ja operatiivista suunnitelmaa sen edistämiseksi.

Olen päätenyt siihen näkemykseen, että lupaavimman kehityksen Neuvostoliiton tarkastelunalaisen kansainvälisen käyttäytymisen tulkinnalle antaa ideaalityyppinen kuva suurvallasta rationaalisena blokkijohtajana perusteiltaan kaksinapaisessa blokkiasetelmassa. Olosuhteista riippuen blokkijohtaja ensinnäkin pyrkii joko vetämään puolueettomia valtioita lähemmäs omaa liittoutumaansa tai, kuten Neuvostoliiton on ollut pakko tehdä Länsi-Euroopassa, keskittyä mahdollisuuksiensa mukaan pidättelemään niiden liukumista vastakkaisen blokin suuntaan. Toisekseen rationaalinen blokkijohtaja pyrkii inspi-

roimaan ja vahvistamaan puolueettomuustendenssejä vastakkaisessa blokissa muuttaakseen blokkien välistä voimatasapainoa edukseen. Tässä tarkoituksessa se pyrkii ruokkimaan vastakkaisen blokin sisäisiä konflikteja tukemalla sellaisia valtioita, jotka tavoittelevat itsenäisyyttä blokkisiteistä, propagoimalla puolueettomuuden etuja vastakkaisen blokin muodostaviin valtioyhteisöihin sekä tukemalla blokkipolitiikkaa vastustavia piirejä näissä yhteisöissä. Kaikkeaa tätä se voi tehdä tähtäimessään selvä välitön tavoite tai hajanaisena pohjatyönä yksityiskohtaisemmille hankkeille suotuisammissa olosuhteissa. Kolmanneksi blokkijohtaja vastustaa puolueettomuustendenssejä omassa liittoutumassaan solmimalla yhteistyösopimuksia (joilla tietenkin on monia funktioita), rankaisemalla hajottavia ja polysentrisiä tendenssejä, palkitsemalla sitoumusten noudattamista ja lojaalisuuden osoituksia sekä tarpeen vaatiessa turvautumalla poliittiseen ja sotilaalliseen väliintuloon. Samanaikaisesti se pyrkii edistämään liittoutumansa koheesiota ja sen jäsenten välistä solidaarisuutta, mikä merkitsee mm. vastakkaiden blokin hajottavien hankkeiden vaikutusten eliminoimista tai heikentämistä. Tämä pätee Neuvostoliiton politiikkaan, vaikkamme olekaan sitä tältä kannalta yksityiskohtaisesti tarkastelleetkaan tässä yhteydessä. Sama toiminta voidaan kylläkin nähdä myös proletariaatin internationalismin näkökulmasta. Neljänneksi rationaalinen blokkijohtaja vastustaa tai pyrkii edistämään konkreettisia neutralisointihankkeita, totaalista tai osittaista alueiden ja maiden demilitarisointia, »irrottamishankkeita» ja puolueettomien liittoutumien muodostumista sen mukaan, laskeeko se niiden toteutumisen heikentävän vai vahvistavan oman blokkinsa päämääriä tai omaa kansallista turvallisuutta.³⁶

Olisi kuitenkin ilmeisen erheellistä tulkita Neuvostoliiton politiikkaa Euroopassa pelkäksi blokkipolitiikaksi, joka tähtää vain vastablokin heikentämiseen ja oman vahvistamiseen muista näkökohdista riippumatta. Tällaisten pyrkimysten ohella Neuvostoliitto on selvästi pyrkinyt estämään suursodan puhkeamista Euroopassa välttämättömänä turvallisuutensa ehtona ja ehdottomana edellytyksenä sille sosialismin ja kapitalismin rauhanomaiselle kilpailulle, jonka sosialismi uskoo voittavansa. Tästä näkökulmasta katsoen Neuvostoliitto on lähinnä kiinnostunut säilyttämään Euroopassa stabiilisuutta ja voimien tasapainoa tai korkeintaan muuttamaan sitä edukseen niin pienin askelin, että status quon illuusio säilyy.³⁷

Kuva Neuvostoliitosta stabiilisuutta varjelevana ja sodanestopolitiikkaa prioritoivana maailmanpoliittisena suurvaltana sopii varsin hyvin yhteen myös eräiden havaintojen kanssa. Tällaisia ovat sen politiikan kehittyminen mukautumattomasta mukautuvaan asenteeseen suhteessa Länsi-Euroopan puolueettomiin valtioihin, pidättyvyys suhteessa puolueettomuusliittojen mahdollisuuteen, siirtyminen suurisuuntaisista neutralisointihankkeista rajoitettujen demilitarisointisuunnitelmien tielle sekä viimein taipumus edistää puolueettomuustendenssejä Länsi-Euroopan eri maissa hajanaisin ja pienten askelten taktiikkaa noudattavin toimin pikemminkin kuin selvästi keskitetyin dramaattisin hankkein.

Kuva Neuvostoliitosta vastablokkia hajottavana ja omaa blokkia vahvistavana rationaalisenä blokkijohtajana ja kuva samasta valtiosta sodanestopoliittikkaa ja stabiliteetin varjelun poliittikkaa harjoittavana maailmanvaltana ovat pelkistetyssä muodossaan heikosti yhteensopivat. Ne voidaan kuitenkin myös sulattaa toisiinsa välttämällä pelkistystä ja sopeutumalla reaalisen maailman sisäisiin jännityksiin. Tällöin avautuu näkemys Neuvostoliitosta suurvaltana, jonka poliittikka puolueettomuuteen ja puolueettomuustendensseihin Länsi-Euroopassa heijastaa yhtäältä blokkipoliittikan ja toisaalta stabiilisyyden poliittikan usein vastakkaisia vaatimuksia. Tälle poliittikalle ideologia voi antaa jonkinlaista perussuuntaa, josta ajankohtaisesta toimintatilanteesta vaurinottava käytäntö kuitenkin poikkeaa varsin vapaasti.

Tässä artikkelissa käsitelty karkea, mutta sellaisenaan melko vääjäämätön aineisto ei sen paremmin osoita oikeaksi kuin vääräksikään nykyistä suosittua hypoteesia, että Neuvostoliiton Länsi-Euroopan poliittikkaa hallitsisi design koko alueen asteittaiseksi neutralisoimiseksi ja saattamiseksi sitä tietä Neuvostoliiton kontrolliin. Sen sijaan käsitelty aineisto näyttäisi viittaavan siihen, että koko hypoteesi on vailla mielekkyyttä: Neuvostoliitolla voi olla tai olla olematta sellainen design varalla, mutta sillä ei ole suurta relevanssia tämän päivän olosuhteissa, koska sen toteuttamisen näköalat ovat erittäin kaukaiset. Tämä puolestaan merkitsee, että jos sellainen design on olemassa varalta tai jos se on jonkinlaisessa kokeiluvaiheessa, sen kristallisoituneisuuden ja integroituneisuuden aste on väistämättä alhainen.

VIITTEET

Tämä artikkeli kuuluu Suomen Akatemian rahoittaman tutkimusprojektin Puolueettomuus ja puolueettomuuspolitiikka Euroopassa 1945—1978—2000 julkaisuihin, joiden joukossa sen tunnusnumero on SA045-3. Artikkelin alustava hahmotelma sisältyi konferenssipaperiini *The Soviet Union and Neutrality in Western Europe, ECPR workshop on Forecasting in Foreign Policy*, Florence, 25—30 March, 1980.

¹ Kansainvälisten suhteiden yleisesityksissä omaksutaan usein juuri tämäntyyppinen näkökulma, joskaan sitä ei voi sanoa ainoaksi mahdollisuudeksi. Ks. ja vrt. esim. Kalevi J. Holsti, *International Politics — A Framework for Analysis* (3. ed.), Englewood Cliffs, N. J. 1977. Verrattuna liittoutumisen käsitteeseen puolueettomuuden käsite on kuitenkin heikonlaisesti integroitu kansainvälisen politiikan yleiseen teoriaan.

² Samanlaisen ulottuvuuden hahmottelevat Henry Teune & Sig Synnerstvedt, *Measuring International Alignment*, Julian R. Friedmannin ym. toimittamassa teoksessa *Alliances in International Politics*, Boston 1970, 322—323.

³ Tyypillisenä esimerkkinä, ks. Walter Laquer, *Europa vor der Entscheidung*, München 1978. Ks. ja vrt. myös artikkeleita Richard Pipesin toim. teoksessa *Soviet Strategy in Europe*, New York 1976 ja George Ginsburgsin ja Alvin Z. Rubinsteinin toim. teoksessa *Soviet Foreign Policy toward Western Europe*, New York 1978.

⁴ Ks. esim. Laquer, *emt.* ja George Ginsburgs & Alvin Z. Rubinstein, *Finlandization: Soviet Strategy or Geopolitical Footnote?* samojen *emt.*

⁵ Seuraavana listalla olisivat Irlanti, Malta, Kypros ja Espanja, mutta niiden

mukaanotto hajottaisi jo asian käsittelyä huomattavasti. Toisaalta olisi varsin vähän sanottavaa Neuvostoliiton suhteista niihin.

⁶ Perustuu hajanaiseen lähdeaineistoon. Ks. esim. Alois Riklin & Konrad Wornlich, *Verhältnis der Schweiz zu Osteuropa*, teoksessa Alois Riklin & Hans Haug & Hans Christoph Binswanger (toim.), *Handbuch der schweizerischen Aussenpolitik*, Bern 1975.

⁷ Perustuu hajanaiseen lähdeaineistoon. Ks. esim. Konrad Ginther, *Austria's Policy of Neutrality and the Soviet Union*, Ginsburgsin ja Rubinsteinin emt. ja Kurt Waldheim, *The Austrian Example*, Birkenhead 1973.

⁸ Perustuu hajanaiseen lähdeaineistoon, josta ei nouse esiin mitään yksittäisiä keskeisiä lähteitä.

⁹ Perustuu hajanaiseen lähdeaineistoon. Ks. esim. Raimo Väyrynen, *Conflicts in Finnish-Soviet Relations, Three Comparative Case Studies*, *Acta Universitatis Tamperensis*, Ser. A. Vol. 47, Tampere 1972, ja Harto Hakovirta, Neuvostoliitto ja USA Suomen tarkkailijoina, teoksessa Harto Hakovirta & Raimo Väyrynen (toim.), *Suomen ulkopoliittikka*, Jyväskylä 1975.

¹⁰ Yksi merkittävä lähdeaineisto, joka valaisee Neuvostoliiton tapaa ryhmitellä Länsi-Euroopan maita, koostuu neuvostojohdon tärkeimmistä raporteista Neuvostoliiton korkeimmille valtio- ja puolue-elimille sekä kansainvälisille kommunistipuolueiden kokouksille. Näitä on koonnut mm. Myron Rush teokseensa *The International Situation and the Soviet Foreign Policy — Reports of Soviet Leaders*, Columbus, Ohio. Uusimpia raportteja on saatavana eri kielillä APN:ltä.

¹¹ Klaus Törnudd, *Soviet Attitudes towards Non-military Regional Cooperation* (2. rev.ed.), Helsingfors 1963, Eberhard Schultz, *Moskau und die europäische Integration*, München 1977, Harto Hakovirta, Puolueettomuus ja integraatiopoliittikka — Tutkimus puolueettoman valtion adaptaatiosta alueelliseen integraatioon teorian, vertailujen ja Suomen poikkeavan tapauksen valossa, *Acta Universitatis Tamperensis*, Ser. A, Vol. 78, Vammala 1976.

¹² Neuvostoliiton asennetta Skandinavian puolustusliittohankkeeseen on analysoinut mm. Krister Wahlbäck tutkielmassaan *Norden och Blockkuppdelningen 1948—49*, *Internationella Studier* B 1973.

¹³ Eräiden diplomaattilähteistä kuulemieni puheiden mukaan on ollut liikkeellä tietoja, joiden mukaan Neuvostoliitto olisi jälkikäteen pitänyt virheenä sitä, ettei se tukenut avoimesti skandinaavista hanketta. Tämän artikkelin henkeen kuitenkin kuuluu keskittyminen lähinnä siihen, mitä Neuvostoliitto on tosiasiaassa varmasti tehnyt.

¹⁴ Ks. esim. Johan Galtung, *The European Community: A Superpower in the Making*, Oslo 1973, Alastair Buchan (toim.), *Europe's Futures, Europe's Choices — Models of Western Europe in the 1970's* London 1969, luvut Independent Federal Europe ja Europe des Etats, Gunnar Sjöstedt, *The External Role of the European Community*, Farnborough, Hampshire 1977, Philip Taylor, *When Europe Speaks with One Voice — The External Relations of the European Community*, London 1979, ja Michael B. Dolan & James A. Caporaso, *The External Relations of the European Community*, *Annals AAPSS*, 440, Nov. 1978.

¹⁵ Kts. erit. Dolan & Caporaso, *ema*.

¹⁶ Ks. esim. Törnudd, emt. ja Schultz, emt.

¹⁷ Schultz, emt., 120—125.

¹⁸ Ks. ja vrt. esim. Schulz, emt., 123—124. Mielenkiintoisen katsauksen kiinalaisiin käsityksiin Euroopan roolista Neuvostoliiton globaalistrategiassa esittää Jonathan D. Pollack, *Chinese Global Strategy and Soviet Power*, *Problems of Communism*, XXX, Jan-Feb. 1981.

¹⁹ Katsauksena Neuvostoliiton politiikkaan suhteessa Saksaan, ks. esim. Angela Stent Yergin, *Soviet—West German Relations, Finlandization or Normalization?*, Gins-

burgsin ja Rubinsteinin *emt.* Edustavia neuvostoliittolaisia ja länsivaltojen lausuntoja Saksan neutralisoinnista löytyy mm. julkaisusta *The Geneva Conference of Heads of Government*, July 18—23, 1955, Department of State 1955. — On mahdollista, että Neuvostoliitolla tässä vaiheessa oli suunnitelmia sellaisen puolueettoman vyöhykkeen aikaansaamiseksi, joka olisi ulottunut Skandinaviasta läntisen Keski-Euroopan kautta Lähi-Itään, kuten esim. Boris Meisner argumentoi artikkelissaan *Soviet Concepts of Peace and Security*, teoksessa Collier, David S. & Glaser, Kurt (toim.), *The Conditions for Peace in Europe, Problems of Détente and Security*, Washington 1969, erit. s. 36—39.

²⁰ Ks. esim. Heinz Fiedler, *Der sowjetische Neutralitätsbegriff in Theorie und Praxis — Ein Beitrag zur Problem des Disengagement*, Köln 1959.

²¹ Neuvostoliitto näyttäisi sulkeneen ajatellun vyöhykkeen piiristä vain itsensä, Englannin, Ranskan, Irlannin, Benelux-maat, Espanjan ja Portugalin. Neuvostoliiton suunnitelman osiin on luonut katsauksen mm. Keijo Korhonen teoksessaan *Ydinaseetomat vyöhykkeet maailmanpolitiikassa*, Helsinki 1966. Neuvostoliiton suunnitelman kokonaisvaltainen luonne heijastuu mm. Hruštševin puheessa Stettinissä 17. 7. 1959, joka on julkaistu mm. teoksessa N. S. Hruštšev, *Neuvostoliitto ja Pohjola, Puheita ja lausuntoja vuosilta 1956—63*, 92—93.

²² Tämä kuva perustuu lähinnä neuvostojohtajien tärkeimpiin kansainvälistä tilannetta koskeviin raportteihin sodanjälkeisenä aikana. Läheistä, ks. viite 10.

²³ Ks. ja vrt. esim. Buchan ym., *emt.*, 56—71.

²⁴ Ks. ja vrt. *sama*, 19—37.

²⁵ Ks. ja vrt. *sama*, 72—88, myös Laquer, *emt.*, joka varoittaa tästä mahdollisuudesta ja puolustaa atlanttisista siteistä itsenäistyvää yhtenäistä Länsi-Eurooppaa.

²⁶ Ks. viite 3.

²⁷ Ks. esim. Ginsburgsin ja Rubinsteinin *em. teoksen* artikkeleita.

²⁸ Ks. ja vrt. Richard Löwenthal, *Moscow and the »Eurocommunists»*, *Problems of Communism*, Vol. XXVII, July-August 1978, 39.

²⁹ Yksi tyypillinen esimerkki on Breshnevin raportti Karlovy Varyn konferenssille 24. 4. 1967, ks. esim. Rush, *emt.* 324—325. Ks. myös Hruštševin puhetta Riiassa 11. 6. 59, Hruštšev, *emt.* 88.

³⁰ Ks. esim. Hruštševin raporttia Korkeimmalle neuvostolle 14. 1. 1960, Rush, *emt.*, 218.

³¹ Ks. esim. Robert Legvold, *Finlandization and Franco-Soviet Relations*, Ginsburgsin ja Rubinsteinin *emt.*

³² Ks. esim. Löwenthal, *emt.*, Jiri Valenta, *Eurocommunism and Eastern Europe*, *Problems of Communism* XXVII (2), March-April 1978, ja artikkelikokoelmaa Rudolf L. Tökés (toim.), *Eurocommunism and Detente*, Oxford 1978.

³³ Tästä terminologiasta, ks. James N. Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy* (rev. ed.), London 1980, luku 18.

³⁴ Ks. ja vrt. esim. Fiedler, *emt.*, P. H. Vigor, *The Soviet View of War, Peace and Neutrality*, London 1975, ja George Ginsburgs, *Neutrality à la Russe*, Ginsburgsin ja Rubinsteinin *emt.*

³⁵ Ks. esim. Cyril E. Black, Richard A. Falk, Klaus Knorr ja Oran R. Young, *Neutralization and World Politics*, Princeton, N. J. 1968.

³⁶ Liittopolitiikan teoriasta, ks. esim. George Liska, *Nations in Alliance — The Limits of Interdependence*, Baltimore 1962, ja Ole R. Holsti, P. Terrence Hopmann ja John D. Sullivan, *Unity and Disintegration in International Alliances: Comparative Studies*, New York 1973.

³⁷ Kiitän Pertti Joenniemeä ja Lauri Karvosta tähän liittyvistä hyödyllisistä kommentteista.